

УДК 342.722

Луцький Іван Михайлович,
 доктор юридичних наук,
 доктор канонічного права,
 професор, академік УАН,
 завідувач кафедри церковно-канонічних
 і державно-правових дисциплін,
 ректор Івано-Франківського університету права
 імені Короля Данила Галицького

ВТІЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ І РЕЛІГІЙНИХ НОРМ У ЗАСАДНИЧИХ ПОЛОЖЕННЯХ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

У даній статті проаналізовано практичне наповнення засадничих норм Конституції України морально-етичними і релігійними цінностями. Їх дотримання та удосконалення, з одного боку, є ключовим у процесі проведення конституційної реформи та законодавчої діяльності, а з іншого, формує підґрунтя до забезпечення соціальних та громадянських прав і свобод.

Ключові слова: Конституція, морально-етичні норми, релігійні норми, право, взаємодія моралі, релігії і права.

Постановка проблеми. Особливе місце в процесі формування як духовного світу людини, так і її свідомості, займають морально-етичні, релігійні та правові норми, а тому їх взаємозв'язок і відображення в основоположних законодавчих актах є визначальним. Попри одночасну наявність спільних рис, ці поняття є автономними і одночасно виконують загальну соціальну функцію – регулюють поведінку людей, виражають загальнолюдські уявлення про належне і справедливе [6, с. 7]. У процесі розвитку суспільства та становлення його правових основ моральні норми трансформувалися в морально-етичні. Окрім цього, вагомим аспектом у процесі правотворчої діяльності є врахування релігійних норм, що визначають духовну спрямованість громадянина і формують його морально-етичні переконання. Розкриття взаємозв'язку і реалізації морально-етичних та релігійних норм, ступеня їх взаємопроникності в Основному законі України становить актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження морально-етичних та релігійних норм, ступеня їх взаємозалежності з нормами права і відображення в засадничих положеннях Основного закону України є малодослідженими серед вітчизняних науковців.

Разом з тим, у цілому ряді наукових публікацій дослідники, розкриваючи філософсько-правове підґрунтя Конституції, проблему взаємодії моралі та права, опосередковано торкаються аналізу досліджуваної нами проблематики. Насамперед варто виокремити публікації вітчизняних правників М.Костицького, В. Лозового, М.Мацькевича, О. Петришина, Б.Чміля, а також російських науковців – Л.Аленічевої, С.Комарова, Р.Сумцової та ін.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення взаємозв'язку таких

категорій як мораль, етика та релігія, а також встановлення ступеня повноти їх відображення в засадничих положення Конституції України, дослідження особливостей їх реалізації у правозастосовній діяльності, а також визначення ступеня впливу на формування громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема взаємовідношення права і моралі є однією з класичних у світовій філософсько-правовій думці, а останнім часом до розгляду цих понять також активно включають норми етики та релігії. Така ситуація є закономірною, оскільки саме етика та релігія, формуючи духовний світ людини, її свідомість, впливають на розвиток категорії моралі та права, які, зі свого боку, забезпечують правовий статус релігії в конкретно існуючих суспільно-політичних реаліях. Дослідницький інтерес до цієї теми не згасає з античних часів до наших днів. У наукових працях розглядаються питання спільності походження, еволюції, ціннісної основи моралі та права, сенсу їх взаємодії. У наш час наукової суспільно значущої актуальності набирає питання застосування норм релігії та її взаємозалежність з правом і мораллю, ступінь їхнього відображення в основних правових актах, закріплених у нормах міжнародного права в цілому та у конституційному законодавстві України зокрема.

Для реалізації мети цього дослідження необхідно насамперед визначити зміст і сутність понять моралі, етики та релігії, їх взаємодію з правовою системою. Так, латинський термін «мораль» за змістом є аналогом давньогрецького «ethos» (етика). У латинській мові вживалося слово «mos», що означає вдача, звичай, мода, стійкий порядок. На його основі Цицерон з метою збагачення мови утворив прикметник «моральний» (moralis) для позначення етики, назвавши її «philosophia moralis». Вже пізніше (приблизно в IV ст.) з'являється слово «мораль» (moralitas) як збірна категорія, як характеристика моральних проявів. З античних часів ці терміни використовувалися для позначення сукупності визначених принципів і норм поведінки людей. Загалом терміном «етика» позначається і філософська наука, предметом якої служить мораль. Натомість мораль у сучасному розумінні є суспільним явищем, що виникає і розвивається у відповідності до соціально-історичних потреб регулювати взаємини людей у суспільстві. Вона поєднує індивідуальні інтереси людини з груповими інтересами в суспільстві. Варто погодитися з визначенням моралі відомого російського дослідника С.А. Комарова, який зазначає, що «мораль (моральність) – це погляди, уявлення і правила, що виникають як безпосереднє відображення умов суспільного життя у свідомості людей у вигляді категорій справедливості і несправедливості, добра і зла, похвального і ганебного, заохочення і суспільного осуду, честі, совісті, обов'язку, гідності і т.д.» [3, с. 368]. Таке трактування підтверджується висновком українського юриста І.Євхутича: «розуміння моралі корисне в умовах сучасної української дійсності – адже процес переходу від одного стану соціальної системи до іншого (досі не визначеного) на вітчизняних теренах надмірно затягнувся і актуалізує пошуки інших регуляторів» [2].

Поняття «мораль» та «моральність», на нашу думку, мають єдине значення для юридичної науки, суспільства, особистості. Отже, можна вважати, що мораль – це те ж саме, що і моральність, а норми моралі – це норми моральності. Натомість, термін «етика» для позначення вчення про моральність введений Аристотелем, а тому етика змушена була вирішувати теоретично ті ж самі питання моральності, що виникають перед кожною людиною в реальному житті. Етика формулює цілі практичної діяльності у формі категорій (ідей про добро і зло, про належне, совісті, відповідальності), у вигляді моральних принципів і норм поведінки. Зважаючи на тісний взаємозв'язок моралі та етики, оперування спільними категоріями, доцільно говорити про морально-етичні норми

в праві, які, як і право, у процесі здійснення своїх функцій «підтримують один одного в упорядкуванні суспільних відносин, формуванні у громадян належної юридичної та моральної культури, правосвідомості» [7, с. 203].

Релігія, виступаючи як суспільний інститут, ще з первісних часів висувала певні вимоги до соціальної поведінки людей, чинила регулятивний вплив на суспільні відносини. Вироблені релігією правила поведінки належать не тільки до здійснення культу, а й до особистого чи суспільного життя людини. Вони мають імперативний характер, впливають на поведінку людей і є певним видом соціальних норм. Релігійні норми – визначальний елемент у структурі релігійного впливу церкви на своїх послідовників [8, с. 250]. Право та релігія виконують практично однакове завдання, оскільки релігія (стосовно до України – християнство) має на меті виховання морального християнина, а право – законслухняного громадянина. Поєднання завдань релігії та права, спрямування їх у спільну практичну площину сприяє формуванню демократичної держави з високими соціальними і громадянськими стандартами.

Загалом поєднання морально-етичних та релігійних норм у праві забезпечує узгодження інтересів особистості й суспільства, забезпечують права і свободи кожної людини, а також сприяє підтримці громадського порядку. Їхня єдність утворює культ справедливості у тій чи іншій державі, визначає межі і поле діяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому [1, с. 57-59].

Конституція України як Основний закон держави, що визначає засади розвитку суспільства у чітких правових межах, повинна априорі включати морально-етичні та релігійні норми. Така взаємодія дозволяє впливати не лише на правила суспільної поведінки громадянина, а й на його духовну свідомість, розуміння запропонованих у Основному законі України засад і принципів правової організації. В Україні ще задовго до 1996 р. у законодавчому процесі почали активно застосовувати морально-етичні та релігійні норми. Насамперед варто відзначити Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий Верховною Радою України 23 квітня 1991 р. з урахуванням положень Загальної Декларації прав людини, документів, підписаних у рамках Гельсінських угод, які безпосередньо стосуються проблем свободи совісті, релігії, церкви. Цей Закон започаткував законодавчу основу, що закріпила оптимальні демократичні критерії державно-церковних відносин, дав змогу створити правові основи, необхідні для послідовної реалізації принципів свободи совісті (свободи релігії, свободи церкви) в Україні.

Конституція України 1996 р. ґрунтується на морально-етичних та релігійних нормах, що зумовлено насамперед історичними традиціями національного державотворення. У преамбулі Конституції зазначається, що Верховна Рада України, виступаючи «від імені Українського народу – громадян України всіх національностей», виражає його суверенну волю щодо факту прийняття нової Конституції, а також щодо закріплених у Конституції принципів та її змісту. Морально-етичні та релігійні норми простежуються в тому, що цей правочин здійснюється, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями» [4, с. 3]. Чітко акцентується увага на тому, що прийняття Конституції здійснюється з метою зміцнення громадянської злагоди на землі України, розвитку демократичної, соціальної, правової держави [4, с. 3].

Таким чином, самий зміст преамбули вказує про глибокий моральний зміст Основного закону України та вплив на нього християнської правової доктрини.

Характеризуючи засадничі норми Конституції, варто відзначити, що вплив морально-етичних норм проявляється у принципі народовладдя, про який зазначається у ст. 5, та у принципі поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, їх незалежності одна від одної (ст. 6). Ці норми виступають основою конституційного устрою. При розкритті морально-етичних та релігійних норм в основних положеннях Конституції варто зауважити, що саме прийняття Основного закону засвідчило про досягнення Українською державою моральної та правової стабільності у суспільстві. Адже саме цей процес, як правило, зумовлюється переходом суспільства від одного якісного стану до іншого (зокрема, як це відбувається в Україні, результатом зміни суспільного устрою стало формування громадянського суспільства і демократичної, соціальної, правової держави) [5, с. 237].

Аналізуючи основний зміст Конституції України, варто зазначити, що вона містить розгорнуту систему морально-етичних і релігійних норм, що створюють гарантії прав людини (у тому числі гарантії справедливого правосуддя), які відображають загальнолюдські правові і моральні цінності. Так, у ст. 3 Конституції України зазначається: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і направленість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4, с. 4].

Морально-етичні та релігійні норми відображені в основному в II розділі Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», де чітко регламентуються права особи, визначається найвищий ступінь їх захисту з боку держави. Цей розділ регламентує фундаментальні основи, гарантії, умови та можливості практичної реалізації прав і свобод людини в нашій країні. Одразу ж у ст. 21 Основного закону України закріплено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» » [4, с. 9]. Більше того, Конституція засадничо гарантувала дотримання морально-етичних прав і свобод людей: «При прийнятті нових законів або внесенні зміни до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (ст. 22) [4, с. 10].

Гарантуючи гендерні права чоловіків і жінок, у ст. 24 Конституції України жінкам надаються рівні з чоловіками права і можливості у громадсько-політичній, культурній і трудовій діяльності, забезпечуючи «правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства...» [4, с. 10].

Основоположним пунктом у контексті аналізу морально-етичних та релігійних норм у засадничих положеннях Конституції є гарантування і захист безпеки людського життя з боку держави. У ст. 27 зазначається, що «кожна людина має невід'ємне право на життя», а його захист є обов'язком держави, як і будь-якої людини у випадку збереження себе від протиправних посягань [4, с. 11]. Гарантуючи право на життя, держава на конституційному рівні визначає право людини на повагу до її гідності, право на свободу та особисту недоторканість (ст.ст. 28, 29). Право людської гідності є основоположним принципом морально-етичних норм, оскільки передбачає повну свободу особистості, її захист від нелюдського поводження, катувань чи жорстокого поводження, що тягне за собою кримінальну відповідальність.

Загалом у положеннях Конституції України окремо виділені моральні права людини та норми, що гарантують їх дотримання. Так, ст. 54 з-поміж гарантій свобод «літературної, художньої, наукової і технічної творчості» декларує захист «моральних і

матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [4, с. 23].

Держава також гарантує право громадянина на можливість отримання відшкодування за заподіяння матеріальної чи моральної шкоди, «завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» (ст. 56). Ця норма вказує на можливість громадянина у судовому порядку апелювати до представницьких органів влади у випадку заподіяння по відношенню до нього неправомірних діянь, що тягнуть за собою несприятливі матеріальні чи моральні наслідки. Особливістю законодавства є той факт, що відшкодування моральної шкоди визначається в матеріальному еквіваленті, а тому виступає як єдиний засіб компенсації шкоди, заподіяної особистим (немайновим) благам. Держава також гарантує відшкодування моральних збитків, коли по відношенню до безпідставно засудженого здійснюється «скасування вироку суду як неправосудного» (ст. 62) [4, с. 25].

Таким чином, морально-етичні норми впроваджуються в Конституції в засадничих положеннях, що визначають принципи діяльності системи судочинства.

Особливо чітко в засадничих положеннях Основного закону України відображені релігійні норми, якими декларуються гарантії свободи совісті та свободи релігії. Першочергово визначається рівноправність усіх громадян, незалежно від їх ставлення до релігії. Так, у ст. 24 усім громадянам гарантована рівність: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань...» [4, с. 10]. Тобто громадяни (віруючі, невіруючі, атеїсти) мають рівні права в усіх сферах життя суспільства, на них покладаються рівні обов'язки.

Іншим важливим принципом забезпечення свободи совісті є право на свободу світогляду і віросповідання, а також відокремлення церкви і релігійних організацій від держави (ст. 35 Конституції України). Цей принцип постає своєрідним гарантом невтручання держави, її органів і службових осіб у внутрішні справи церкви (релігійних організацій), у здійснювану ними в межах закону діяльність. Разом з тим, у статті зазначається, що право на свободу світогляду чи віросповідання може «бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» [4, с. 14]. Тобто в Конституції розглядається поняття моральності населення, що визначається одним із основних критеріїв політичної стабільності в країні. Загалом держава в питаннях віри є нейтральною. Вона не фінансує діяльність релігійних організацій. Суть цього принципу і в тому, що релігійні організації, їх інститути не виконують державних функцій, не втручаються у справи держави, не є суб'єктом політичного життя.

Отже, релігійні норми, будучи відображеними в засадничих положеннях Конституції, регулюють насамперед духовні та етичні відносини в суспільстві зокрема та в державі в цілому.

Висновки. Таким чином, у Конституції України, морально-етичні та релігійні норми висвітлені у повному обсязі. Вони регламентують і забезпечують державні гарантії у дотриманні соціальних прав та свобод людини, права на свободу віросповідань. Окрім того, в Конституції визначаються поняття моральності суспільства та моральної шкоди, що засвідчує про проникнення поняття моралі в усі сфери суспільно-політичних відносин. Поєднання морально-етичних, релігійних та правових норм веде до формування

особливого морально-правового впливу, що в кінцевому підсумку формує реально існуючі соціальні цінності в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Гребеньков Г. В. Юридическая этика: учеб. пособие / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фиолевский. – Донецк: ДИЭХП, 2002. – 171 с.
2. Євхутич І. М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства / І. М. Євхутич // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 289–295. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12eimpgc.pdf>.
3. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права. Учебно-методическое пособие. Краткий учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 2003. – 448 с.
4. Конституція України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. – К.: «Атіка», 2006. – 64 с.
5. Копейчиков В.В. Основи конституційного права України / В.Копейчиков. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 642 с.
6. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста / В.Лозовой, О. Петришин. – Харків: Право, 2004. – 176 с.
7. Матузов Н.И., Малько А.В.. Теория государства и права: Учебник / Н.Матузов, А.Малько. – М.: Юристъ, 2004. – 512 с.
8. Філософія права: Навч. посіб. / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

Луцкий И.М. Воплощение морально-этических и религиозных норм в основных положениях Конституции Украины

В статье пранализировано практическое наполнения основных норм Конституции Украины морально-этическими и религиозными ценностями. Их соблюдение и совершенствование, с одной стороны, является ключевым в процессе проведения конституционной реформы и законодательной деятельности, а с другой, формирует почву для обеспечения социальных и гражданских прав и свобод.

Ключевые слова: Конституция; морально-этические нормы; религиозные нормы; право; взаимодействие морали, религии и права.

Lutskyi I.M. Actualization of moral and ethic norms In the fundamental provisions of the Constitution of Ukraine

In the given article an attempt is made at analyzing practical application of moral- ethic and religious values to the content of the fundamental norms of the Constitution of Ukraine. Their observance and development, on the one hand, are crucial for the process of implementation of constitutional reforms; while on the other hand, they build a foundation for provision of social and civil rights and liberties.

Key words: constitution, moral and ethic norms, religious norms, right, interaction of morality, religion and law.

